

Undervisningsmateriale, Rigoletto

Indhold:

1. Introduktion af genren opera
2. Historien bag historien (Le Roi s'amuse)
3. Operaens handling
4. Lidt historieundervisning: operaen blev komponeret i 1851. Hvordan så Europa ud på den tid? Var Italien et land?
5. Temaer der tages under behandling: a) kærlighed på tværs af sociale klasser; b) samfundets indretning; c) metoo; d) magt og afmagt.

Om 1:

Opera er en kunstform, i hvilken sangere og musikere opfører et dramatisk værk, som er en kombination af tekst (nedskrevet i en libretto) og sang og instrumentalmusik (nedskrevet i et partitur). Opera defineret på denne måde hører hjemme i den vestlige klassiske musik. Opera indeholder elementer fra det klassiske teater som skuespil, kulisser og kostumer – og dans. Opførelsen af operaer finder typisk sted i et operahus akkompagneret af et orkester; et symfoniorkester eller et mindre musikensemble.

Operaen som kunstform stammer fra 1500-årenes Italien, Jacopo Peris nu tabte *Dafne* blev opført i 1597 i Firenze som en af de første operaer. Operaen bredte sig hurtigt til resten af Europa, idet tyske Heinrich Schütz, franske Jean-Baptiste Lully og engelske Henry Purcell begyndte operatraditionen i deres hjemlande i 1600-årene.

I 1700-årene var europæisk opera domineret af den italienske tradition bortset fra Frankrig. Opera seria var den italienske operas mest prestigefyldte genre. Christoph Willibald Gluck gjorde indsigelser mod dens kunstighed med sine reformoperaer i 1760'erne. I dag er den mest kendte operakomponist fra slutningen af 1700-årene Wolfgang Amadeus Mozart, som begyndte med opera seria, men som er mest berømt for *Don Giovanni*, *der er alvorligt/komisk* og de andre komiske operaer på italiensk som *Figaros Bryllup*, *Così fan tutte* og *Tryllefløjten*, som er på tysk og et højdepunkt i opera/syngespil.

I første tredjedel af 1800-årene opnåede bel canto-stilen sit højdepunkt med Gioacchino Rossini, Gaetano Donizetti og Vincenzo Bellini, som alle skabte værker, der opføres i dag. Der opstod desuden en "grand opéra", som Giacomo Meyerbeer er repræsentant for. 1800-årene er en operaguldalder med Richard Wagner og Giuseppe Verdi fra hhv. Tyskland og Italien. Til denne guldalder hører *verismo-stilen* i Italien, der fører frem mod Giacomo Puccini og Richard Strauss i begyndelsen af 1900-årene. I 1900-årene eksperimenteredes med moderne stilarter som atonalitet og serialisme hos komponister som Arnold Schönberg og Alban Berg, nyklassicisme hos Igor Stravinskij og minimalisme hos Philip Glass og John Coolidge Adams.

Med fremkomsten af moderne teknologi får operasangere et nyt og større publikum; en af de første operasangere, der blev kendt uden for operahusene, var tenoren **Enrico Caruso**. I moderne tid bliver operaer også opført i (og skrevet for) radio og TV.

Det er dog ikke kun i Europa, at man kender kombinationen af sang og musik. Også i Kina findes opera – under betegnelsen Peking-opera skabtes et stiliseret udtryk af sang, historie og instrumentledsagelse – og i flere forskellige kulturer rundt om i verden finder man også kombination af sang, historie og forskellige arter af instrumenter.

Om 2:

Verdi og hans librettist (ham, der skriver historien og de ord der skal synges og som skal passe med musikken), Francesco Maria Piave, havde taget udgangspunkt i den franske forfatter og dramatiker, Victor Hugo (af de fleste kendt som forfatteren til "Klokkeren fra Notre Dame") som havde skrevet et drama i fem akter, kaldt "Kongen morer sig" (Le Roi s'amuse), som havde premiere i 1832, men som den franske regering forbød dagen efter premieren. Victor Hugo havde i stykket portrætteret den historiske franske konge, Francois I, der blev konge i 1515, hvilket den franske regering fandt anstødeligt.

På tidspunktet for operaens tilblivelse i årene op til 1851, var de nordlige italienske provinser under Østrigsk kontrol – og det var derfor det østrigske censurkorps, der skulle tage stilling til historien og plottet i Verdi og Paves nye opera. Den østrigske censor, De Gorzkowski, fastholdt sin kritik af operaen, der som arbejdstitel havde titlen "La Maledizione" (Forbandelsen). Censoren fandt at operaen, som den forelå, var "et ekstremt frastødende eksempel på manglende moral og obskøn trivialitet".

Det var først da Verdi og Piave henlagde handlingen til et ikke længere eksisterende hertugdømme i Mantua og gjorde kongen til hertug, at censuren accepterede operaen og lod den få premiere på La Fenice operaen i Venedig i 1851, hvor den øjeblikkelig blev en stor succes. En af Verdi's kendteste melodier fra alle sine operaer er hertugens arie "La Donna è mobile" – og Verdi forbød sangerne at synge den på vej til og fra prøver på teatret for at beholde overraskelsesmomentet til premieren. I kan høre den her:

<https://www.youtube.com/watch?v=7FxV09JINoQ>

Om 3:

Operaen *Rigoletto* er en hjerteskræende og spændingsfyldt fortælling om hævn, magt og begær. Hovedpersonernes store følelser medfører, som det ofte er tilfældet i operaer, vildfarelse, sorg og død på en måde, der kalder på publikums medfølelse. Kampen mellem det gode og det onde bliver til et moralsk, fordi ingen forbliver moralsk uskyldige.

Hofnarren, der bærer samme navn som operaen, arbejder for hertugen af Mantua. Som hofnar er han ansat til at skulle underholde på en grovkornet, hånende og spydig måde.

For Rigoletto er datteren Gilda livets eneste lyspunkt, og han forsøger efter bedste evne at passe på hende. Det mislykkes dog på tragisk vis, og hofnarren ender livet ulykkeligt og alene.

Om 4:

Den første af tre italienske uafhængighedskrige mod Østrig-Ungarn indledtes i 1848 med udgangspunkt i den nordligste provins op til Alperne, Piemonte. Den endte imidlertid i et nederlag, bl.a. fordi man ikke havde opnået stormagtsstøtte. Støtten kom, fra Frankrig, op til den næste krig i 1859.

Efter at Piemonte havde ydet militær støtte til den fransk-britiske indsats mod Rusland på Krim 1854-55, kvitterede kejser Napoleon 3. med underskrivelsen af en hemmelig aftale i Plombières, der forpligtede Frankrig til at kæmpe på piemontesisk side, mod at piemonteserne gav afkald på Nice og Savoyen. Efter Slaget ved Solferino i 1859 tilfaldt Lombardiet kongeriget Sardinien, der nu var under Vittorio Emanuele 2.

Denne diplomatisk-militære udvidelse af kongeriget blev imidlertid brudt, da guerillalederen og nationalisten Garibaldi i 1860 gik i land i Marsala på Siciliens vestkyst med sine tusinde mand, *i Mille*, uden grev Cavours (den senere første statsminister i det samlede Italien) fulde opbakning, og uden at de britiske skibe i området greb ind. Få måneder senere brød Frans 2.s kongerige Begge Sicilier sammen, og i oktober samme år kunne Garibaldi ved det historiske møde i Teano nord for Napoli overdrage Syditalien til Vittorio Emanuele 2., der i 1861 efter en række folkeafstemninger udråbtes til kongeriget Italiens konge. Med den tredje uafhængighedskrig i 1866 blev også den nordlige provins Veneto indlemmet. Først i 1870 faldt de sidste rester af Kirkestaten (Pavestaten), og derefter blev Rom det nye kongerige Italiens hovedstad.

Med de ydre grænser på plads var nationen Italien en kendsgerning. Tilbage var kun de uløste problemer med Sydtyrol og området omkring Trieste. Egentlig var samlingen af Italien en udvidelse af kongeriget Sardinien og ikke en forening af ligeværdige småstater. Det forhold understregedes af, at det piemontesiske kongehus samt præfektsystemet og forfatningen også dannede det nye Italiens grundlag. Af Risorgimento-bevægelsens (dvs. bevægelsen for samling af Italien til ét land) to hovedstrømninger: den demokratiske, repræsenteret af Mazzini, og den moderat-liberale, repræsenteret af grev Cavour og Marco Minghetti, blev den sidste udslagsgivende, hvilket også fremgik af, at samlingen blev gennemført ovenfra, idet kun ca. 2% af befolkningen havde stemmeret.

Med andre ord: Italien blev først det Italien vi kender i dag i 1861 og som et kongedømme. Først med hovedstad i Torino i Norditalien, siden med Firenze som hovedstad og i 1871 med Rom som hovedstad – den samme som i dag. Her et billede af den første konge, Viktor Emanuel 2. (kongedømmet varede frem til år 1946, hvorefter det ved en folkeafstemning blev afskaffet til fordel for en republik):

Hvad skete er i øvrigt i 1851 – tilblivelsesåret for "Rigoletto"?

I Frankrig var der samme år et statskup, hvor den siddende præsident Louis-Napoleon Bonaparte opløser Nationalforsamlingen (parlamentet) for året efter at udråbe sig selv som kejser.

I samme nationalforsamling bruger den franske forfatter Victor Hugo (forfatteren til Klokkeren fra Notre Dame) vendingen "Europas Forenede Stater", som her anvendes første gang offentligt.

I England er der dette år folketælling, der viser at der i 1851 er 21 mio. indbyggere i Storbritannien (i dag er der næsten 67 mio. indbyggere). Dengang boede 35% af befolkningen i byerne – svarende til 6,3 mio. personer. I London åbner den skelsættende verdensudstilling "Den store Internationale Industriudstilling" i Chrystal Palace – midt i en brusende udvikling af industrialismen i verden.

Det er også i 1851, at den engelske forfatter Mary Shelley dør. Hun skrev romanen "Frankenstein", som udkom i 1818 – en af de første eksempler på en bestseller i gysergenren.

Og hvordan ser Europa egentlig ud? De største forskelle fra i dag er, at det Osmanniske rige (med udgangspunkt i dagens Tyrkiet) havde besiddelser langt op på Balkan halvøen dækkende over Bulgarien, Rumænien, Serbien, Albanien, Makedonien. Grækenland fyldte kun den sydligste del af den græske halvø og havde ikke kontrol over de fleste af de græske øer: Cypern, Kreta, Rhodos bl.a. for at nævne de bedst kendte.

Det Østrig-Ungarske kejserdømme var også en realitet, som dækkede over dagens Østrig og Ungarn og dele af Serbien, Rumænien mv.

Og mod øst strakte Rusland sig under zardømmet langt ind i Østeuropa. De baltiske lande var russiske og Finland ligeså.

Og den opadstigende magt: Preussen og det Tyske forbund. Tyskland bliver først samlet som land i 1871 og Bismarcks angrebskrig mod Danmark i 1864 i spidsen for Preussiske og Østrigske tropper, var en væsentlig forløber for samlingen af Tyskland, der erstattede det tidligere tyske forbund.

Men forud for krigen i 1864 var gået den såkaldte tre-årskrig fra 1848-1851 og hvor et oprør i Slesvig-Holsten blev nedkæmpet. Danmark gik sejrrig ud af krigen og fik desuden garanteret sine grænser af de øvrige europæiske stormagter.

I København holdes Østerport åben om natten fra 1851, i modsætning til tidligere hvor portene til København blev låst om natten (København lå inde bag voldene, der i dag er parkanlæg: Østre anlæg, Botanisk have, Ørstedsparken, Christianshavns Vold). 1851 er også året hvor H.C. Ørsted dør. H.C. Ørsted opdagede elektromagnetismen og var den første til at isolere grundstoffet aluminium. Han var også sprogfornyer og opfandt f.eks. ordene "ilt" og "brint".

Om 5:

Temaer der kan arbejdes med i klasserne:

- a. Kærlighed på tværs af sociale klasser. Det var fortsat i 1800-årene et meget klasseopdelt samfund. Øverst var kongen, så kom adelen med dens privilegier – givet af kongen for at sikre adelens støtte. Så kom embedsstanden. Først herefter kom handelsfolk, selvejende bønder, et voksende borgerskab og nederst de fattige – både dem i byerne og på landet. Ægteskab foregik i hovedsagen indenfor de enkelte klasser. Det var en undtagelse at der fandt ægteskab på tværs. Og når det sket, var det ofte med tragiske følger – i Danmark litterært behandlet i bl.a. J. P. Jacobsens roman "Marie Grubbe" om adelskvinden Marie, der gifter sig nedad. I "Rigoletto" må hertugen klæde sig ud og bevæge sig udenfor hoffet i anonymitet for at kunne have stævnemøder med unge kvinder fra andre klasser. Langt op i 1900-årene fortsattes dette mønster, og det er vel først i årene efter 2. verdenskrig og efter studenteroprørstiden i 1968, at forhold mellem personer fra forskellige klasser blev en udramatisk og dagligdags foreteelse. I dag er kærlighed på tværs af sociale skel erstattet af forbud eller hindringer af kærlighed på tværs af religion og i nogle tilfælde også af etnicitet.
- b. Samfundets indretning i 1800-årene var betydeligt anderledes end i dag. Ikke alene var der tale om standssamfund (klassemamfund), men også samfund, der var under stor forandring. I Danmark fik vi Grundloven i 1849, men der var ikke meget demokrati i form af stemmeberettigede. F.eks. skulle vi helt frem til 1915, før kvinder fik valgret i Danmark. Og inden da var stemmeretten også begrænset til selverhvervende. Dvs. mænd på fattighjælp eller dømte kriminelle havde ingen stemmeret. Det ville svare til at vi i dag fratog f.eks. kontanthjælpsmodtagere stemmeretten. "Det offentlige" – dvs. administration i stat, amter (nu regioner) og kommuner – var betydeligt mindre dengang. Man havde "væsenerne": kirkevæsen, militærvæsen, undervisningsvæsen og diverse etater i etatsvæsenet. Etater kunne være for postuddeling, jernbanedrift eller lign. Derfor betød brud med klasse og stand ofte også ulykke, da mange sociale bånd blev kappet i den forbindelse. Mod slutningen af 1800-årene forenes forskellige kræfter i samfundet: byens borgerskab og de fremvoksende politiske partier (socialdemokratiet, højre, venstre) om at gøre samfundets strukturer mere fleksible og arbejde for muligheden for "social opstigning" på baggrund af dygtighed og evner. Det skete også i de øvrige europæiske lande – og især i USA, hvis klasseløshed gav folk lige udgangspunkt, hvor de dygtige kunne have fremgang og social opstigning. De første fagforeninger blev faktisk grundlagt i USA omkring år 1830.
- c. Ja, metoo må også med her, for det handler jo om, at en mand i en magtposition (hertugen) tiltvinger sig intim kontakt med kvinder, hvis nej ikke respekteres. Og dengang kunne en "deflorering" af en kvinde (altså at hun havde sex før ægteskab) have fatale konsekvenser for hendes mulighed for senere at indgå ægteskab på almindelige vilkår. Og det er jo det som operaen jo også handler om: hoffolkene, der har det som en leg at finde

kvinder som de kan "fodre" hertugen med. Og unge kvinder var under deres fars beskyttelse – men en far kunne ikke altid beskytte deres datter mod en fra de højere klasser.

- d. Magt og afmagt. Hertugen "spiller" afmagt da han forklædt som fattig student møder Rigolettos datter under bøn i kirken. Rigolettos afmagt demonstreres da hoffolkene medvirker til bortførelse af Gilda – og hvor Rigoletto tilmed (med bind for øjnene) medvirker til det. Og Rigolettos magt som udtænker af et drabsplot mod hertugen via en lejemorder, bliver til afmagt, da lejemorderens søster er forelsket i hertugen og Rigolettos datter, Gilda, går i forbøn hos lejemorderen for at skåne hertugen. Og magt, der består, hos hertugen, hos lejemorderen, hos hoffolkene. Afmagt isoleres til at være hos Rigoletto. Det er et grumt spil, som Rigoletto ikke evner at spille.